

YU ISSN 0350-185x

UDK 808

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

XLVII

Уређивачки одбор:

*др Даринка Гортан-Премк, др Ирена Грицкат, др Милка Ивић, др Павле
Ивић, Блаже Конески, др Тине Логар, др Александар Младеновић,
др Мирослав Николић, др Асим Пецо, др Митар Пешикан,
др Живојин Станојчић, др Драго Ђупић, др Егон Фекете*

Главни уредник:

МИЛКА ИВИЋ

БЕОГРАД

1991

МИЛЕНКО ПАНИЋ
(Београд)

ПРАСЛОВЕНСКЕ *ŭ*-ОСНОВЕ У СТАРОСЛОВЕНСКОЈ ИМЕНИЧКОЈ ДЕКЛИНАЦИЈИ

У старословенском језику има свега шест именица за које се релативно поуздано може рећи да су припадале старим *ŭ*-основама: *synъ*, *volъ*, *vrъchъ*, *domъ*, *medъ*, *polъ*. Ослањајући се на облике посведочене у споменицима, као и на индоевропске паралеле, разни аутори с различитом дозом хипотетичности убрајају у *ŭ*-основе најчешће и следеће именице: *grozdъ*, *grĕchъ*, *darъ*, *ledъ*, *mirъ* „mundus“, *rodъ*, *ređъ*, *sadъ*, *sanъ*, *stanъ*, *synъ* „turgis“, *udъ*, *ĉinъ*, *jadъ*. Међу наведеним именицама нема ниједне од које би у старословенским споменицима били забележени сви падежи по *ŭ*-основама, а једино од именица *volъ* и *polъ* посведочени су облици искључиво по овим основама. Као образац деklinације *ŭ*-основа најчешће се наводи промена именице *synъ*, будући да је од ове именице посведочено највише облика по *ŭ*-основама:

	Једнина	Множина		Двојина
N	<i>syn-ъ</i>	<i>syn-ove</i>	NAV	<i>syn-y</i>
G	<i>syn-u</i>	<i>syn-ovъ</i>	GL	<i>syn-ovu</i>
D	<i>syn-ovi</i>	* <i>syn-ъmъ</i>	DI	<i>syn-ъma</i>
A	<i>syn-ъ</i>	<i>syn-y</i>		
V	<i>syn-u</i>	(= N)		
I	* <i>syn-ъmъ</i>	<i>syn-ъmi</i>		
L	<i>syn-u</i>	* <i>syn-ъchъ</i>		

Именице *ŭ*-основа веома рано су подлегле утицају неупоредиво бројнијих именица *ǫ*-основа. То је било потпомогнуто чињеницом да су и једне и друге биле истога рода и да су имале исти наставак у номинативу и акузативу једнине. Тако, на пример, од именице *synъ*, која је вероватно најраније од свих изгубила своје старе наставке, срећу се паралелно и облици по *ŭ*- и облици по *ǫ*-основама: Gsg *synu/syna*, Dsg

synovi/synu, Vsg *synu/syne* итд. Може се претпоставити да је до овог утицаја *ǫ*-основа дошло најпре у генитиву једнине, и то можда баш у фреквентном изразу *въ имѣ отьца і сына і дѣча свѣтајего*, па се тај утицај проширио и на друге падеже, а преко именице *synъ* и на друге именице *ǫ*-основа (нсп. Лос, 90; Кулбакин 1930, 70; Кулбакин 1937, 210).

С друге стране, старословенски споменици јасно одражавају тенденцију ширења наставака *ǫ*-основа на друге именице, која ће до пуног изражаја доћи тек касније, у процесу формирања именичке деklinације у појединим словенским језицима. У старословенском језику утицај *ǫ*-основа претрпеле су највећим делом именице мушког рода *ǫ*-основа, у мањој мери *ǫ̆*-основа (у дативу једнине и номинативу и генитиву множине), а делом и именице средњег рода *ǫ*-основа (у инструменталу једнине).

Процес узајамног мешања *ǫ*- и *ǫ̆*-основа био је у старословенском језику веома жив. На основу материјала старословенских споменика пре би се могло говорити о коегзистенцији облика *ǫ*- и *ǫ̆*-деklinације, него о два различитим деklinацијама. Именице *ǫ*- и *ǫ̆*-основа, како истиче Кулбакин, „сачињавају једну групу с наставцима старе *o*-деklinације у једним падежима и наставцима старе *u*-деklinације у другим“ (Кулбакин 1930, 68).

Наставке *ǫ*-основа налазимо код именица *ǫ*-основа већ у најстаријим глагољским споменицима. Међутим, ови наставци нису продрли у све падеже у исто време и у подједнакој мери. Мисли се да су у промену *ǫ*-основа најраније ушли наставци *ǫ*-основа у дативу и инструменталу једнине и у генитиву множине. За њима следе наставци генитива и локатива једнине и номинатива и инструментала множине, док у вокативу једнине, дативу и локативу множине и у двојни утицаја *ǫ*-основа на друге именице или уопште нема или је сасвим незнатан.

Такође, аналогија према *ǫ*-основама варира од споменика до споменика — најчешће се јавља у Супрасалском зборнику, доста често у Синајском псалтиру и Синајском еухологију и знатно ређе у другим споменицима — што говори о томе да су и дијалекатске карактеристике споменика у извесној мери одређивале ширину утицаја *ǫ*-основа.

Генитив јединине

- volu*   ЗОГ.*МАР.АС.САВ. Лк 13, 15: *kožьdo vasъ vъ sьbotь pe otъrěšajetъ li svojego volu li osъla otъ jaslijъ* (пример из Зографског јеванђеља)
- vъschu*   ЗОГ.МАР. Лк 4, 29, Јв 19, 23
У наведеним примерима свуда стоји *vъschu* м. *vъschu*.
Примере *do vъschu* Лк 4, 29 и *съ vъschu* Јв 19, 23 Вајан сматра прилошким изразима (Вајан, § 58). Слично мисле и А. Лескин и Ј. Мошињски (Лескин, 65; Мошињски, 219). Именица *vъschъ* није једина именица ѱ-основа чији су поједини облици у старословенском језику мање или више адвербијализовани. Није тешко закључити да прилошки изрази типа *do vъschu*, *съ vъschu*, *do dolu*, *отъ polu* нису ништа друго до стари генитиви с предлогом. У прилозима, пак, *vъschu*, *dolu*, *nizu* итд. не може се са сигурношћу одредити о којем се старом падежу ради.
С. Куљбакин и Н. ван Вејк налазе Gsg *vъschu* и у Хиландарском одломку, при чему вероватно мисле на пример: *da vlastъ primetъ nastopati vъschu zmiъ i skor'piъ* ХИЛ. IА618 (исп. Куљбакин 1913, 147; Ван Вејк, 241). Међутим, облик *vъschu* појављује се овде у функцији предлога с генитивом и тако га и треба посматрати. Исти предлог јавља се на више места и у другим споменицима (јеванђеља и Супрасаљски зборник): *vъschu gory*, *vъschu jichъ*, *vъschu jeho*, *vъschu glavu jeho*, *vъschu nebesъ* итд. (исп. Речник ЧСАИ, s. v. *vъschu*, 2).
Због врло неуједначеног третмана у граматикама и речницима поменути облици заслужују детаљнију анализу која, међутим, излази из оквира овога рада.
- glasu*   ПС. 95a4: *ne zabodi glasu molitvъnikъ tvojichъ*
Поред овог усамљеног примера, у истом споменику осам пута среће се генитив јединине *glasa*.
- domu*   ЗОГ. Мт 10, 6 (13x), МАР. Мт 10, 14 (12x), АС. Лк 1, 27 (8x), САВ. Мт 15, 24 (4x), ПС. 30613 (21x), ЕУХ. 36a17, КЛ. 6a22, СУП. 53, 5 (8x)

*Скраћенице споменика: АС. — Асеманово јеванђеље, ЕН. — Енински апостол, ЕУХ. — Синајски еухологиј, ЗОГ. — Зографско јеванђеље, КИЈ. — Кијевски мисал, КЛ. — Кљочев зборник, ЛИТ. — Синајски литургијски одломак, МАР. — Маријино јеванђеље, МГ. — Македонски глагољски одломак, ОХР. — Охридски одломци, ПР. — Прашки одломци, ПС. — Синајски псалтир, САВ. — Савина књига, СУП. — Супрасаљски зборник, УНД. — Одломци Ундолског, ХИЛ. — Хиландарски одломак.

Јеванђељски споменици се слажу у свим наведеним примерима, осим у једном: ЗОГ. САВ. Мт 15, 24: *къ овьсамъ рогубьшїимъ domu i(zdrai)leva*: МАР.: ... *domu iz(drai)l(e)vu* (у Асемановом јеванђељу овога примера нема). К. И. Ходова као пример за генитив наводи конструкцију *domu iz(drai)l(e)vu* из Маријиног јеванђеља, мада се ту очигледно ради о дативу једнине, а исту конструкцију приписује и Савиној књизи, где, међутим, налазимо генитив *domu iz(drai)leva* (Ходова, 133).

У старословенским јеванђељским споменицима јавља се више пута конструкција *gospodinъ (gospodъ) domu*. У другом делу оваквих конструкција у старословенском преовлађује генитив: *gospodinъ (gospodъ) chrata, raba, vinograda* итд., али се среће и датив: *gospodinъ (gospodъ) žetvě, nebu i zeml'ї, chratině* итд. Због тога не можемо тврдити да облик *domu* у оваквим примерима представља генитив *ŷ*-основа, јер исти облик може бити и датив по *ŏ*-основама.

Сличне недоумице може изазвати и облик *domu* у синтагми *strojenije domu* ЗОГ. МАР. Лк 16, 3; 16, 4 или *domu strojiti* ЗОГ. МАР. Лк 16, 2. Тако, Јагић под одредницом *domъ* у речнику Маријиног јеванђеља облик *domu* у изразу *domu strojiti (oikovoεiv, vilicage)* једном наводи као генитив, а други пут као датив.

medu

СУП. 291, 8: *iměše že (...) mladу syru i aјьса i krinico medu*
К. Х. Мајер у речнику Супрасаљског зборника сматра овај облик дативом једнине, мада је јасно да се ради о партитивном генитиву, као што констатују Лескин, Куљбакин, Дилс, Н. ван Вејк, а такође и Речник ЧСАН.

miru

ПС. 4465, 89a4, СУП. 319, 24

У овим примерима именица *mirъ* јавља се у значењу „рах“ — у Синајском псалтиру и „mundus“ — у Супрасаљском зборнику.

Облик *miru* у Супрасаљском зборнику (*i vyše miru prazdъnїimъ*) К. Х. Мајер у речнику овог споменика наводи као датив, мада је то посве сигурно генитив једнине по *ŷ*-основама (исп. Лескин, 65; Куљбакин 1930, 72; Дилс, 154). На генитив указује и предлог *vyše* који иде само с овим падежом (исп. Речник ЧСАН, s. v. *vyše*, 2).

Оба примера из Синајског псалтира С. Северјанов даје као генитив једнине. За Б. Арнима *miru* ПС. 4465 у: *choteštiji miru rabi jeho* је сигуран датив, а *miru* ПС. 89a4

у: *мно́žstvo miru* може бити било датив по *ѡ*-основама, било генитив по *й*-основама (исп. Арним, 245).

У СУП. 123, 19sq јавља се синтагма *отъ начѣла miru*. Идентичну конструкцију налазимо и у САВ. Мт 24, 21, док на одговарајућем месту у Зографском, Маријином и Асемановом јеванђељу стоји: *отъ начѣла mira*. Облик *miru* у овој конструкцији и Шчепкин у речнику Савине књиге и К. Х. Мајер у речнику Супрасалског зборника виде као датив једнине. Синтаксички, после именице *начѣло* могао је стајати било генитив било датив, тако да је овде тешко рећи о којем се тачно падежу ради.

polu

отъ polu: АС. 153618, САВ. 27618 (10x), УНД. 54

съ onogo polu: ЗОГ. АС. САВ. Мт 4, 25, ЗОГ. МАР. Мк 3, 8

то́žьska polu ЗОГ. МАР. АС. САВ. Лк 2, 23

Примери су, ради прегледности, наведени према трима основним значењима која именица *polъ* има у старословенском језику: „половина“, „страна, обала“, „пол“.

Примери типа *отъ polu* у Асемановом јеванђељу, Савиној књизи и Одломцима Ундољског налазе се ван основног текста, тј. у заглављима. Њих у речнику Савине књиге В. Шчепкин третира као прилоге.

Неке граматике поред датих примера наводе Gsg *polu* и у Супрасалском зборнику, вероватно 70, 26: *do polunošti* (исп. Кулбакин 1913, 147; Ван Вејк 241; Вајнгарт, 158). У ЕУХ. 38a23 налазимо: *do polu d'ne*. Извесно је да ова два примера, као и изрази *въ polunošti*, *въ poludьne*, *polunošti*, *poludьne*, представљају адвербијализоване конструкције добијене од окамењених падежних облика именица *polъ* и *noštъ*, одн. *dьнь*, али је понекад тешко рећи шта је у њима *polu*: стари генитив или стари локатив *й*-основа, или је пак датив једнине по *ѡ*-основама.

rodu

СУП. 244, 10: *nečьstь ženьska rodu*, 392, 20: *ne togo rodu* Поред ова два примера, као генитив *rodu* наводи К. Х. Мајер још и 519, 16 и 556, 12 (Мајер, s.v. *rodъ*). Међутим, у два последња случаја ради се о дативу једнине, што се јасно види из контекста: *prěskvrъnъnyjъ bo vragъ rodu čl(ově)č(ъ)sku*, *neukrotimaago vraga človeču rodu*.

ređu

СУП. 409. 13: *отъ избранааго ređu jedinъ*, 426, 14: *apostolьska (...) ređu*

synu

САВ. Мт 1, 1 (2x): *s(y)nu davidova s(y)nu avraml'a*, ПС. 7617, МГ. VIII¹ 27: *от(ъ) s(y)nu se(d)ajošta*

- Облик *synu* у Синајском псалтиру: *o tajъnychъ s(y)nu* Северјанов и Кулбакин наводе као генитив, док Б. Арним претпоставља да то може бити и посесивни датив по ђ-основама (исп. Кулбакин 1937, 210; Арним, 242).
- činu* СУП. 426, 24: *činu svojego*, 565, 9: *be činu*
- jadu* СУП. 420, 30: *niktože jadu iměje vъ umě*, 421, 12: *da imatъ jadu zъla*.

Поред наведених примера, у старословенском језику среће се још неколико облика за које се не може са сигурношћу рећи да представљају генитив јединине по Ѣ-основама:

- větru* ПС. 111620: *jako steblije prědъ licetъ větru*
С. Северјанов у речнику Синајског псалтира под одредницом *větrъ* наводи овај облик као посесивни датив, али допушта могућност да то буде и генитив по Ѣ-основама. Слично и Б. Арним (Арним, 245). Вероватније је да се овде ради о дативу јединине, поготово што од исте именице није забележен ниједан други облик по Ѣ-основама.
- dlъgu* СУП. 106, 20: *i b(og)u mojemu podobaatъ mi iskupiti se iže o nemъ dlъgu*. 552,2: *idi prodaždъ se i iskupi se dlъgu*
За разлику од већине аутора који овде виде Gsg по Ѣ-основама, Карл Х. Мајер у речнику Супрасалског зборника наводи ове облике као датив јединине (исп. Мајер, s.v. *dlъgъ*). Уколико би овде рекција глагола *iskupiti se* била иста као у примерима: *iskupichъ se k'esaru* (106, 19) или *b(og)u mojemu podobaatъ mi iskupiti se* (106, 20), онда би, разуме се, облик *dlъgu* био датив. Међутим, конструкција *iskupiti se k'esaru*, *boгу* не мора бити синтаксички идентична са конструкцијом *iskupiti se dlъgu*. Иначе, повратни глагол *iskupiti se* од свих старословенских споменика потврђен је једино у Супрасалском зборнику, где поред наведених примера налазимо још: *ne mošti že se jemu čimъ iskupiti* (551, 29) и *ne imoštu čimъ iskupiti se* (552, 11). У сваком случају, број потврда је недовољан за било какво уопштавање, а правилно тумачење наведених конструкција отежано је и због недостатка грчких еквивалентата на овом месту.
- dolu* СУП. 187, 6: *kotygo (...) razdъranо otъ gory doži i do dolu*
Овај пример наводи као Gsg П. Дилс, али уз примедбу да израз *do dolu* сматра окамењеним адвербом (Дилс, 154). У споменицима се среће и облик *dolu* — пет пута у Супрасалском зборнику и по једном у Зографском јеванђељу и у Савиној књизи. Речник ЧСАН, као и Реч-

ник Ј. Садник и Р. Ајцетмилера, да је посебну одредницу *dolu* уз напомену да је реч о прилогу.

Говорећи о облицима *vtъchu*, *dolu*, *nizu*, Лескин констатује да су то посебне прилошке конструкције у којима је тешко одредити о којем се падежу ради (Лескин, 65).

chlěbu

ОХР. Лк 24, 35: *i jako (se pozna jima vъ p)reloml'eniји chlěbu*

Не може се поуздано рећи да ли овај облик представља Gsg по *ǫ*-основама или Dsg по *ǫ*-основама. На истом месту у Маријином и Асемановом јеванђељу читамо: *chlěba*.

У СУП. 170, 13 налазимо: *ne vъnide do triјъ dъniјъ ni za chodu sebě*: грч. *οὐδὲ πρὸς τὴν ἰδίαν χρειάων*. Карл Х. Мајер овде види генитив једине *chodu* (Мајер, s. v. *chodъ*). Под одредницом *chodъ* наводи овај пример и Речник Ј. Садник и Р. Ајцетмилера (Ј. Садник — Р. Ајцетмилер, s. v.). Додуше, исти речник има и именицу *zachodъ* коју срећемо у истом споменику, али на другом месту и у другом значењу: (Sonnen) Untergang. Израз *ni za chodu* Речник ЧСАН даје под одредницом *zachodъ* (2) и у значењу „necessitas, locus sordidus“. Осим што га пропраћа знаком *sic!* и грчким и латинским преводом, Речник ЧСАН не нуди никакво објашњење поменутог израза. Изгледа да је у овом случају оправдано сложити се са П. Дилсом који ово место у Супрасаљском зборнику сматра дискутабилним и нејасним (Дилс, 154).

У конструкцији *prěmo grobu* ЗОГ.МАР.АС. Мт 27, 61 Ј. Лос види генитив једине, иако на падеж јасно указује предлог *prěmo* који се у старословенском језику употребљава искључиво са дативом (Лос, 91; Речник ЧСАН, s.v. *prěmo*).

Облик *ogъlu* јавља се у ЗОГ. Мк 12, 10, МАР. Лк 20, 17, АС.САВ. Мт 21, 42, ПС. 153618sq. (У МАР. Мт 21, 42 стоји *ogъlo* м. *ogъlu*). У свим наведеним примерима реч је о једном истом месту: *kamenъ jegože ne vrědu sъtvorišę zъzdošęti sъ bystъ vъ glavъ ogъlu*. В. Шчепкин се у речнику Савине књиге поводом овог облика двоуми између генитива и датива једине. У прилог генитива, међутим, не може се навести ниједан ваљан доказ, док за датив постоје бар две индикације: прво, нема ниједне тросложне именице, каква је именица *ogъlъ*, која би у генитиву имала наставак *-u* и друго, чињеница је да осам пута у пет споменика налазимо *vъ glavъ ogъlu*, а нигде **vъ glavъ ogъla* са генитивом по *ǫ*-основама, како би се иначе могло очекивати.

Као што се из наведених примера види, све именице с наставком *-u* у генитиву једине у старословенском језику су двосложне именице мушког рода. Све оне, изузев именица *ǫ*-основа *volъ* и *synъ*, припадају категорији неживог. Од укупно дванаест именица с овим наставком, не рачунајући дискутабилне примере, пет именица јавља се само

у Супрасаљском зборнику, једна само у Синајском псалтиру, а остале у више споменика истовремено. Међу овим именицама налазе се свих шест именица које су припадале старим *ǫ*-основама (*volъ, vrъchъ, domъ, medъ, polъ, synъ*), једна именица *ǫ*-основа (*glasъ*) и пет именица чија је припадност *ǫ*-основама под знаком питања (*mirъ, rodъ, rēdъ, činъ, jadъ*). Од свих именица једино *volъ* и *polъ* имају генитив искључиво на *-u*. Именица *synъ*, иначе једна од најфреквентнијих у старословенском језику, у генитиву једине, изузев четири наведена примера, има редовно наставак *-a*.

Поред броја слогова и граматичког рода, природа акцента била је такође један од чинилаца који су утицали на то да именице *ǫ*-основа у Gsg и Lsg прима наставке *ǫ*-основа. Наиме, утицају *ǫ*-основа у овим падежима биле су подложне углавном именице са силазним акцентом на коренском вокалу: **glāsъ, *rōdъ, *rēdъ, *čīnъ, *jādъ*, а исти акценатски квалитет имале су, изузев именице *volъ*, и именице *ǫ*-основа: **dōmъ, *mēdъ, *pōlъ, *sŭnъ, *vrъchъ*. Може се претпоставити да су наведене именице *ǫ*-основа у генитиву имале силазни, а у локативу узлазни акценат, о чему сведочи нпр. словеначки Gsg *glasŭ, mirŭ, rodŭ, redŭ* : Lsg *stānu, dāru, mīru, rēdu*, као и руски Lsg на *-ŭ* (исп. Нахтигал 1921, 93sq; Нахтигал 1952, 208; Кулбакин 1930, 72).

Датив једине

<i>avramovi</i>	МАР. Мт 3, 9
<i>adamovi</i>	СУП. 468, 17
<i>adovi</i>	СУП. 476, 18
<i>anъdrěovi</i>	ЗОГ. МАР. АС. Јв 12, 22 У Асемановом јеванђељу: <i>andreovi</i> .
<i>archijereovi</i>	ЗОГ. Мт 26, 57 (7x), МАР. Мт 8, 4 (8x), АС. Јв 18, 22 (3x), САВ. Јв 18, 15 (6x) У Зографском јеванђељу двапут: <i>ar'chijereovi</i> .
<i>archisŭnagovi</i>	ЗОГ. МАР. Мк 5, 36
<i>architriklinovi</i>	ЗОГ. МАР. ОХР. Јв 2, 8 У Маријином јеванђељу: <i>ar'chitriklinovi</i> , у Зографском: <i>architriklinъtovi</i> .
<i>blagodětel'evi</i>	СУП. 493, 11
<i>bogovi</i>	СУП. 106, 27 (25x), ЗОГ. Мк 12, 17 (5x), МАР. Мт 22, 21 (4x), АС. Јв 6, 23 (2x), САВ. Лк 17, 18 (3x), КЛ. 2615 (2x), ЕН. 34a15 У свим споменицима, осим Супрасаљског зборника, овај облик се увек пише скраћено: <i>b(ogo)vi</i> и једанпут <i>b(o)g(o)vi</i> у Маријином јеванђељу. У Супрасаљском зборнику 14 пута <i>bogovi</i> , а 11 пута скраћено <i>b(ogo)vi</i> .

- vinarevi*   ЗОГ. МАР. Лк 13, 7
vratarevi   САВ. Јв 18, 16
vračevi   ЕУХ. 84а3, СУП. 361, 5
gazofilakiovi   ЗОГ. МАР. Мк 12, 41
 У Маријином јеванђељу: *gazofilakeovi*.
 Од ове именице која се јавља само у јеванђељима посведочен је још и *Asg vь gazofilakijo* по *īā*-основама (Мк 12, 41; 12, 43; Лк 21, 1) и *Lsg vь gazofilakiji* (Јв 8, 20), који може бити или по *īā*-основама женског рода, или по *īō*-основама мушког рода. Речник Л. Садник и Р. Ајцетмилера наводи номинатив *gazofilakija f.*, којим се не може објаснити облик *gazofilakiovi*, пошто нема ниједне именице женског рода с наставком *-ovi* у дативу (Садник—Ајцетмилер, s.v.). Исти номинатив даје и В. Шчепкин у речнику Савине књиге, али вероватно зато што у том споменику нема другог облика осим акузатива *gazofilakijo*. Ближи је истини Речник ЧСАН када даје номинатив *gazofilakija* женскога, али и *gazofilakijь* мушког рода. Назад, теоријски узев, номинатив је могао бити и *gazofilakiji* као *mlъniji*, дакле женског рода, како га и наводи Јагић у речнику Маријиног јеванђеља.
- gospodevi*   СУП. 70, 20sq (16x), ЗОГ. Мк 12, 36 (7x), МАР. Мт 5, 33 (8x), АС. Лк 2, 23 (6x), САВ. Мт 18, 31 (6x), ПС. 265 (13x), ЕУХ. 59а9, МГ. IV¹10, ЕН. 2613 (6x)
 У Супрасалском зборнику, осим у три случаја, свуда стоји *gospodevi*. У осталим споменицима увек скраћено: *g(ospode)vi*.
- davydovi*   ПС. 1763 (7x)
 Овај облик се у Синајском псалтиру увек пише скраћено: пет пута *da(vy)dovi* (једном без титле), једанпут *da(vydo)vi* и једанпут *d(avydo)vi*.
- dijavolovi*   СУП. 91, 18sq; 479, 24
domovi   ЗОГ. МАР. Мк 7, 30: *šьdъsi domovi obrēte otrokovicь*, ЕУХ. 14613
 Облик *domovi* Мк 7, 30 Дилс, Мошињски и Лос сматрају прилогом (исп. Дилс, 155; Мошињски, 219; Лос 92). Такође, Речник ЧСАН и Речник Л. Садник и Р. Ајцетмилера овај облик дају као посебну одредницу с знаком да се ради о адвербу.
- duchovi*   ЕУХ. 6а8 (6x), ЗОГ. Лк 9, 42 (2x), МАР. Лк 8, 29, АС. Лк 8, 29 (2x)
 У Маријином јеванђељу: *duchovi*, у Зографском и Асе-

- мановом скраћено: *d(u)ch(o)vi*, а у Синајском еухологију с надредним *v* под титлом.
- iavinovi* ПС. 11169
- iditomъvi* ПС. 74615
Овај облик од личног имена *iditumъ* наводе као Dsg С. Северјанов у речнику Синајског псалтира, П. Дилс и Б. Арним (исп. Дилс, 155; Арним, 264). У Речнику ЧСАН стоји под одредницом *iditumъ*: „*iditomъvi* (рго *iditumovi*) *psalmъ da(vi)d(o)въ*“.
- ijereovi* ЗОГ. МАР. Лк 5, 14, АС. САВ. Мк 1, 44, ЕУХ. 66620
У Зографском јеванђељу и Синајском еухологију: *ijerъovi*.
- izdrail'evi* ЗОГ. МАР. АС. САВ. Јв 1, 31
У Зографском јеванђељу: *i(zdrai)l'evi*, у Маријином: *izdrailevi*, у Асемановом јеванђељу и Савиној књизи: *iz(drai)l(e)vi*.
- ioanovi* ЗОГ. МАР. Мт 11, 4, Лк 7, 22, КЛ. 6а34
У ЗОГ. Лк 7, 22: *ioanovi*.
- iosifovi* ЗОГ. МАР. Мк 15, 45, АС. Мт 1, 18 (2х), САВ. Мт 2, 13 (2х), СУП. 244,17sq (2х)
- irodovi* ЗОГ. Мк. 6, 18 (2х), МАР. Мт 14, 6 (3х)
- isusovi* ЗОГ. Мт 8, 34 (27х), МАР. Мт 8, 5 (34х), АС. Мт 9, 18 (19х), САВ. Мт. 17, 39 (16х), СУП. 244, 18 (3х), КЛ. 14637, ОХР. Јв 1, 43
Овај облик се скоро увек пише скраћено: *is(uso)vi* и по једанпут *is(u)sovi* у Асемановом јеванђељу и *is(us)ovi* у Савиној књизи. Само у Супрасаљском зборнику трипут: *isusovi*.
- kesarevi* ЗОГ. Мк 12, 14 (7х), МАР. Мт 22, 17 (9х), САВ. Јв 19, 12, СУП. 106, 17
У Маријином јеванђељу: *kesarevi* (5х) и *kesarovi* (4х).
- lvovi* СУП. 158, 9sq
- mirovi* АС. Јв 9, 5, САВ. Јв 14, 22, СУП. 97, 12sq (3х)
У свим наведеним примерима именица *miгъ* има значење „mundus“.
- morevi* СУП. 412, 6sq
- moseovi* ЗОГ. Мк 9, 5 (4х), МАР. Мт 17, 4 (5х), АС. Јв 5, 46 (2х), ЕУХ. 4467, ПС. 132a1, СУП. 277, 21
У Супрасаљском зборнику, Асемановом јеванђељу и четири пута у Маријином јеванђељу: *moseovi*. У Зографском и једанпут у Маријином јеванђељу: *moseovi*. У Синајском еухологију: *moseъevi*.
Индикативан је пример за колебање у избору наставка лик

- mošeo.ju* у Синајском псалтиру. Северјанов у речнику овог споменика наводи да је ту најпре стајало *mošeovi*, па је у избрисано, а *i* преправљено у *ju*.
- moževi* ЗОГ. Лк 6, 8 (2x), МАР. Лк 1, 27, АС. Лк 6, 8, САВ. Мт 7, 24 (2x), СУП. 95, 23
- patriarchovi* СУП. 250, 15
- pavlovi* СУП. 94, 6
- petrovi* ЗОГ. Мт 26, 40 (11x), МАР. Мт 16, 23 (13x), АС. Мт 27, 24 (7x), САВ. Лк 8, 51 (7x), ЕУХ. 48618sq (2x), СУП. 364, 4 (2x)
- pilatovi* ЗОГ. Мк 15, 5 (4x), МАР. Мк 15, 1 (4x), ПР. ПБ20sq
- rabovi* СУП. 90, 28
- salimovi* МАР. Јв 3, 23
- simonovi* ЗОГ. Јв 21, 15 (2x), МАР. Лк 5, 10 (2x), АС. Јв 5, 10, СУП. 394, 13
- sъtъnikovi* САВ. Мт 8, 31
- synovi* ЗОГ. Јв 5, 22 (2x), МАР. Мт 21, 9 (4x), АС. Јв 5, 26 (2x), СУП. 327, 19
У Супрасалском зборнику: *synovi*, у осталим споменицима увек скраћено: *s(y)novi*, одн. *s(y)n(o)vi*.
- chrъstovi* СУП. 54, 1 (3x)
Једанпут *chrъstovi* и двапут скраћено: *ch(rъ)s(t)ovi*.
Облик *chrъstovi* у СУП. 58, 29: *nepobédimiji vojini chrъstovi iděachъ veselešte se къ pakostъniku* К. Х. Мајер наводи као Dsg, мада је то очигледно Npl од присвојног придева *chrъstovъ*.
- česarevi* СУП. 87, 21sq, САВ. Мт 22, 21, ЕУХ. 87622, ПС. 58a19, КЛ. 2636, ЕН. 26a8
У Супрасалском зборнику: *česarevi*, у осталим споменицима скраћено: *c(ěsa)revi*, одн. *c(ěsa)r(e)vi*. У Синајском псалтиру стоји погрешно *c(ěsa)revy* м. *c(ěsa)revi*.
- člověkovi* СУП. 453, 5, МАР. Лк 6, 8
У Маријином јеванђељу: *čl(o)věkovi*, без титле.

Именице с наставком *-ovi/-evi* у Dsg јесу мушког рода, осим примера *morevi* од именице средњег рода *more*. Датив *gazofilakъovi* је од именице мушког рода *gazofilakъъ*, која се другде јавља и као именица женског рода *gazofilakъija*, одн. *gazofilakъiji*.

Од 44 именице с овим наставком више од половине јавља се у Супрасалском зборнику, од тога десет примера само у овом споменику, велики број у јеванђељима и нешто мањи у Синајском еухологију и Синајском псалтиру. Највише је именица *ǫ*-основа, затим следе *ǰ*-основе (*anъdrějъ*, *archijerejъ*, *vračъ*, *ǰjerejъ*, *izdrail'ъ*, *možъ*, *blagodětel'ъ*, *vinarъ*, *vratarъ*, *kesarъ*, *česarъ*) и именица *ǰ*-основа *gospodъ*, у чијој се промени

огледа утицај не само *ǃ*-, *veh* и *ǃ*- и *ǃǃ*-основа. Од именица *ǃ*-основа наставак *-ovi* имају *domъ* и *synъ*.

Упоредо с ликовима на *-ovi/-evi* код готово свих ових именица срећу се многобројни примери датива на *-u/-'u*. Именице *domъ* и *synъ*, изузев ретких примера на *-ovi*, у дативу редовно имају наставак *-u*.

Именице *ǃǃ*-основа претрпеле су утицај *ǃ*-основа највероватније посредно, тј. преко именица *ǃ*-основа. Наставак ових именица у дативу гласи *-evi*. Ређи су примери на *-ovi*: *anьdrěovi*, *archijereovi*, *ijereovi*, тј. код именица које и иначе имају у појединим падежима наставке *ǃ*-основа, као и *kesarovi* (поред чешћег *kesarevi*).

Неки су аутори склони да у појединим именицама *ǃǃ*-основа (*moъъ*, *vaсъ* и др.), које имају облике с наставцима *-evi*, *-eve*, *-evъ*, виде старе *ǃǃ*-основе (исп. Кулбакин 1930, 84; Розенкранц, 73—75; Курц, 60).

Аналогија по *ǃ*-основама у дативу једнине морала се појавити веома рано, свакако раније него у другим падежима, о чему сведочи обим и ширина заступлености датива на *-ovi/-evi* у старословенским споменицима. Карактеристично је да су овај наставак имале углавном именице које означавају лица мушког пола. Те би се именице, према Нахтигалу, и уз малу корекцију, могле разврстати на следећи начин: а) страна мушка лична имена: *avraamъ*, *adamъ*, *anьdrěъ* итд.; б) страни називи за мушка лица: *archijereъ*, *archisūnagogъ*, *architriklinъ* итд.; в) словенски називи за мушка лица: *blagodětel'ъ*, *bogъ*, *vinarъ* итд.; г) остале именице: *adъ*, *gazofilakijъ*, *izdrail'ъ*, *lvъъ*, *mirъ*, *moъe*, *salimъ* (исп. Нахтигал 1921, 88).

О именицама прве три групе нема се шта посебно рећи, осим што се може претпоставити да су оне добиле наставак *-ovi/-evi* аналогично према облику *synovi* од именице *synъ*, једине, али веома фреквентне именице *ǃ*-основа која означава лице мушког пола.

Код именица које не означавају мушка лица датив на *-ovi/-evi* може се, од случаја до случаја, различито тумачити. Облик *mirovi* није једини облик по *ǃ*-основама од именице *mirъ*. Поред њега, у споменицима се јавља још и генитив и локатив једнине на *-u*, што је, између осталог, и навело неке граматичаре да ову именицу уброје у *ǃ*-основе. Као колективни назив за становнике Израела, што по семантици није далеко од назива за мушка лица, могла је примити наставак *-evi* и именица *izdrail'ъ*. У облицима *adovi*, *lvovi*, *morevi* највероватније се ради о персонификацији. Облици на *-ovi* од именице *gazofilakijъ* „ризница“ и од топонима *salimъ* могли су настати услед тога што преводилац, одн. преписивач није добро разумео дотично место у тексту (исп. Нахтигал 1921, 88sq; Дилс, 155).

Акузатив једнине

Због подударности наставака у акузативу једнине тешко је рећи да ли је у овом падежу било узајамног утицаја *ǃ*- и *ǃ*-основа, бар што се

тиче именица које означавају неживо (*domъ* : *gradъ*). Именица *synъ* има двојак акузатив: *syna* и *synъ*. Акузатив *syna* је новији и представља заправо генитив/акузатив једнине по *ŷ*-основама. Акузатив *synъ* може бити стари акузатив *ŷ*-основа, али није немогуће да то буде и акузатив једнак номинативу по *ŷ*-основама, будући да процес замене акузатива генитивом код именица мушког рода које означавају живо, као што је познато, у старословенском језику још није био завршен.

Вокатив једнине

synu ЗОГ. Мт 15, 22, МАР. Мт 9, 27 (4x), АС. Мт 20, 30 (2x), САВ. Мт 8, 29 (8x), СУП. 96, 12 (4x), КЛ. 1a38 (2x)
Облик *synu* од именице *ŷ*-основа *synъ* једини је пример вокатива по *ŷ*-основама посведочен у старословенском језику. Од исте именице много чешће се среће вокатив *synе* по *ŷ*-основама.

Инструментал једнине

božьstvъmъ СУП. 315, 10
Овај и други примери са *-ъmъ* м. *-ъmъ* објашњавају се графичким мешањем полугласника у слабом положају.

brašьnъmъ СУП. 272, 18
vъsodъmъ КИЈ. 108, 15sq
gladъmъ СУП. 291, 14
У истом споменику налазимо два пута инструментал *gladomъ*.

glasъmъ ЗОГ. Мк 1, 26 (2x), ЕУХ. 4364, ПС. 3a4
У Синајском псалтиру стоји *glasъmъ*, али и овај пример већина аутора подводи под утицај *ŷ*-основа (исп. Лескин, 70; Кулбакин 1930, 73; Дилс, 154; Арним, 244; Вајнгарт, 146).

gospodьstvъmъ СУП. 310, 2sq
У овом примеру виде утицај *ŷ*-основа Нахтигал, Кулбакин, Дилс, Слоњски и др. (исп. Нахтигал 1921, 94; Кулбакин 1930, 73; Дилс, 169; Слоњски, 68).

drěvъmъ ПР. ПБ10
dělvъmъ СУП. 476, 27; 512, 23
У СУП. 476, 27 стоји *dělvъmъ*, а у СУП. 512, 23 *dělvъmъ* м. *dělvъmъ*. У истом споменику именица *dělo* има девет пута инструментал *dělomъ* и трипут *dělesemъ*, одн. *dělesemъ*.

ijerusalimъmъ МАР. Мт 5, 35
Писано скраћено: *ijer(u)s(a)l(i)tmъmъ*.

<i>obrazътъ</i>	КИЈ. 98, 13, ХИЈ. ПАа16 (3х)
<i>opasътъ</i>	СУП. 310, 2
<i>oplatътъ</i>	КИЈ. 90, 17 (9х) Међу овим примерима трипут: <i>oplatътъ</i> .
<i>slovътъ</i>	СУП. 476, 26
<i>sluchътъ</i>	ЗОГ. Мт 13, 14
<i>strachътъ</i>	СУП. 211, 9
<i>ъпътъ</i>	ЗОГ. Лк 9, 32, СУП. 274, 27 У Супрасаљском зборнику: <i>ъпътъ</i> .
<i>trepetътъ</i>	СУП. 285, 15
<i>ubožъstvътъ</i>	СУП. 294, 16
<i>štītътъ</i>	ПС. 121a1

У примеру: *отъ зрѣъ oblivajотъ jadътъ* ХИЈ. ПБа1 налазимо заправо Куљбакинову реконструкцију инструментала *jadътъ* на месту где је споменик оштећен. Ова се реконструкција очигледно ослања на облик *obrazътъ* који се у Хиландарском одломку јавља три пута као једини инструментал једнине од неке именице мушког рода *ǫ*-основа. У истом споменику налазимо чак и један придев с наставком *-ътъ* у инструменталу: *gubitel'ъпътъ*.

Именице с наставком *-ътъ* у инструменталу једнине припадају *ǫ*-основама мушког и средњег рода, осим именице *s*-основа *slovo*, која је могла примити овај наставак преко *ǫ*-основа, пошто се од поменуте именице срећу и други облици по овим основама. Иначе, све ове именице припадају категорији неживог и имају различит број слогова. Више од половине свих примера налази се само у Супрасаљском зборнику. Треба рећи и то да се од већине наведених именица у споменицима срећу и облици инструментала с наставком *-отъ*, а именице *ǫ*-основа имају искључиво овај наставак.

Поред именица, у споменицима налазимо и неколико придева неодређеног вида који у инструменталу имају *-ътъ* м. *-отъ*: *gubitel'ъпътъ* ХИЈ. ПАБ12sq, *križъпътъ* ПР. ПБ10, *mrъtvътъ* СУП. 457, 16 и *svęтътъ* МАР. Мк 12, 36.

У Кијевском мисалу и Прашким одломцима доследно се употребљава наставак *-ътъ*. То је свакако дијалекатска особеност ових споменика, пошто се у западнословенским (као и у источнословенским) језицима наставак *-ътъ* уопштио у инструменталу код свих именица *ǫ*-основа мушког и средњег рода.

Нешто је теже објаснити облике на *-ътъ* у глагољским споменицима, Супрасаљском зборнику и Хиландарском одломку. Ван Вејк сматра да се *ъ* у наставку *-ътъ* у овим споменицима могло појавити под утицајем номинатива и акузатива једнине (исп. Ван Вејк, 243). Теже би се могла прихватити Куљбакинова претпоставка да се у Хиландарском одломку

и Супрасалском зборнику огледа јужнословенски дијалекат с наставком *-ѣтъ* у Isg код именица ѱ-основа (исп. Куљбакин 1930, 73).

Примере на *-ѣтъ* у глагољским споменицима Нахтигал сматра сумњивима, између осталог и због тога што у овим споменицима има случајева писања *ѣ* уместо етимолошког *о*: *дѣвѣлно* у Зографском јеванђељу, *slъvesa*, *vъstachътъ* у Синајском псалтиру, *rodъbъно*, *trъtъrěchъ* у Синајском сухологију итд. Облике на *-ѣтъ* у Супрасалском зборнику, у коме иначе нема мешања *ѣ* и *о* нити вокализације јакога *ѣ*, Нахтигал сматра дијалекатском карактеристиком, а то поткрепљује Вондраковим мишљењем да је овај споменик настао негде у близини источнословенске територије (исп. Нахтигал 1921, 95).

Локатив једнине

- vъchu* САВ. Мт 2, 9: *sta na vъchu ideže бѣ otroče*, ПС. 89615: *navъchu gogorъ* (м. *gorъ*)
 Пример из Савине књиге Шчепкин у речнику овог споменика наводи као прилог под одредницом *vъchu*, док одговарајући пример из Синајског псалтира Северјанов даје као Isg од именице *vъchъ*.
 У јеванђељским споменицима, Супрасалском зборнику, Синајском сухологију, Синајском псалтиру и Хиландарском одломку јавља се више пута у функцији прилога или предлога облик *vъchu*, који по пореклу може бити локатив једнине без предлога.
- věku* ПС. 22a19: *strachъ (...) prěbyvajetъ vъ věku*
- grъtu* ЕУХ. 1568: *vъ grъtu savekově*
- daru* СУП. 299, 2: *o starci (...) daru*
- domu* ЗОГ. Мт 9, 10 (20x), МАР. Мт 8, 6 (21x); АС. Мт 24, 17 (17x), САВ. Мт 26, 6 (7x), ПС. 3166 (5x), ЕУХ. 58616, СУП. 16, 23 (7x), ЕН. 2163 (3x)
- dъbu* СУП. 353, 30: *istočъnikъ na dъbu бѣаše*, 385, 23: *na dъbu krъsta razbivъše*
- zraku* СУП. 399, 17: *kyjъ li nedogъ o zraku dobrotъ prokuditъ*
- ledu* СУП. 261, 11: *bl'usti jeho čto sъtvoritъ ledu*: грч. (...) τὸ κρύουs
 Облик *ledu* наводе као локатив једнине, између осталих, Лескин, Куљбакин и Нахтигал (Лескин, 70; Куљбакин 1913, 148; Нахтигал 1921, 93). Дилс овај облик сматра нејасним, К. Х. Мајер га наводи као датив, а Н. ван Вејк као генитив једнине (исп. Дилс, 156; Мајер, s.v. *ledъ*; Ван Вејк, 244). Речник ЧСАН под одредницом *ledъ* наводи овај пример, али не каже ништа о падсжу.

- miru* СУП. 124, 15 (4x)
У овим примерима именица *mirъ* јавља се трипут у значењу „mundus“ и једном у значењу „рах“.
У примеру: *gorъsě smrti prědastъ jeho smrti bo ne bě miru* СУП. 389, 4 облик *miru* К. Х. Мајер сматра дативом, а Дилс мисли да је то можда локатив једнине (Дилс, 156).
Судећи по грчком тексту, у којем стоји *ἐν τῷ κόσμῳ*, може се претпоставити да је *miru* овде локатив, с тим што је изостављен предлог *въ*.
- polu* ЗОГ. Мт 4, 15 (4x), МАР. Мк 6, 45 (2x), АС. Јв 3, 26 (3x), САВ. Мт 14, 22
Сви наведени примери јављају се у синтагми *na onomъ polu* (једном *po onomъ polu*), где *polъ* има значење „страна, обала“.
У јеванђељима, Синајском сухологију, Синајском псалтиру и Супрасалском зборнику јављају се више пута као прилози за време конструкције *въ polunošti, na poludъne*, као и *polunošti, poludъne*. Као што смо већ констатовали говорећи о генитиву једнине, не зна се тачно од којег је падежа постао облик *polu* у овим конструкцијама.
- ređu* СУП. 333, 15sq: *sъ svojimi učeniky въ ređu stati*
У АС. Мт 21, 42 стоји погрешно *ne въ ređu m. ne vrědu (sъtvoriti)*, као што је у другим јеванђељима и у Синајском псалтиру.
- sanu* СУП. 69, 4: *въ sanu jednomъ*
- stanu* ПС. 138618: *въ стану*
- synu*¹ МАР. 187, 1, АС. Јв 14, 13 (2x), САВ. Јв 14, 13
У Асемановом јеванђељу и Савиној књизи скраћено: *s(y)-nu*.
- synu*² СУП. 570, 11: *brat'ja že sōštaa na synu*
Овде је именица *synъ* у значењу „торањ, кула“.
- sōdu* СУП. 129, 13: *o bōdōstijimъ (...) sōdu otъ b(og)a*
- činu* ЗОГ. МАР. АС. Лк 1, 8: *въ činu črědy svojeje*, СУП. 147, 12; 171, 21sq

Именице које у локативу једнине имају наставак *-u* јесу двосложне именице мушког рода. Све оне, не рачунајући именицу *ŷ*-основа *synъ* „filius“, припадају категорији неживог. Локатив на *-u* имају именице *ŷ*-основа: *domъ, polъ, vrbъchъ, synъ*, при чему се од двеју последњих срећу и ликови с наставком *-ě*: *vrbъsě, syně*. Остало су именице *ō*-основа: *věkъ, grъtmъ, dōbъ, zrakъ, sōdъ* и именице које су могле припадати *ŷ*-основама: *darъ, ledъ, mirъ, ređъ, sanъ, stanъ, synъ* „turtis“, *činъ*. Више од половине свих именица с локативом на *-u* јавља се само у Супрасалском зборнику,

věku и *stanu* само у Синајском псалтиру, *grъти* у Синајском еухологију, док се остале срећу у више споменика.

Поред тога што имају исти број слогова и што припадају категорији неживог, именице с наставком *-u* у локативу јединице имају и заједничке прозодичке карактеристике. Исто као и именице с наставком *-u* у генитиву, и ове углавном имају силазни акценат на коренском вокалу: *dârъ, *dôbъ, *lědъ, *stânъ итд., с тим што се за генитив може претпоставити силазна, а за локатив узлазна интонација (исп. Нахтигал 1921, 93sq; Нахтигал 1952, 208; Куљбакин 1930, 72).

Номинатив множине

<i>volovi</i>	ПС. 6367
<i>darove</i>	СУП. 210, 1 (3x)
<i>duchove</i>	СУП. 53, 16sq; 237, 8
<i>zmiъeve</i>	СУП. 77, 5 (3x)
<i>znoъeve</i>	СУП. 172, 29
<i>popove</i>	ЕУХ. 49a11, 102a13, СУП. 219, 19sq У Синајском еухологију једанпут скраћено: <i>p(o)rove</i> .
<i>sadove</i>	МГ. П ¹ 2sq, СУП. 301, 23
<i>synove¹</i>	ЗОГ. Мт 5, 45 (14x), МАР. Мт 8, 12 (16x), АС. Мт 5, 9 (12x), САВ. Јв 12, 36 (4x), ПС. 367 (24x), ЕУХ. 73a7, 85b14, КЛ. 9a34, СУП. 253, 19 (5x), УНД. 24 (2x) У Супрасалском зборнику без скраћивања: <i>synove</i> . У осталим споменицима увек скраћено: <i>s(y)nove</i> у Зографском јеванђељу, Ключевом зборнику, Одломцима Ундолског, Савиној књизи (једанпут без титле), четири пута у Маријином, једанпут у Асемановом јеванђељу, трипут у Синајском псалтиру, двапут у Синајском еухологију (једанпут само <i>sno</i> , без титле); <i>s(y)n(o)ve</i> 13 пута у Маријином, 11 пута у Асемановом јеванђељу и 6 пута у Синајском псалтиру. У Синајском псалтиру јавља се и Npl <i>synovi</i> , тј. скраћено <i>s(y)novi</i> (9x) и <i>s(y)n(o)vi</i> (6 x). Међу наведеним примерима среће се и Vpl = Npl: четири пута у Синајском псалтиру и по једанпут у Асемановом јеванђељу и Синајском еухологију.
<i>synove²</i>	СУП. 94, 21 Овде је именица <i>synъ</i> у значењу „торањ, кула“.
<i>sodove</i>	СУП. 301, 8
<i>udove</i>	СУП. 516, 27
<i>činovе</i>	СУП. 458, 10; 458, 18

Именице с наставком *-ove/-eve* у номинативу множине јесу двосложне именице мушког рода, како оне које означавају бића, тако и оне које означавају предмете. Међу њима су и две именице *й*-основа: *volъ* и *synъ* „filius“. Од ове последње јавља се и номинатив множине *syni* по *ѡ*-основама, једанпут у Зографском јеванђељу и једанпут у Синајском псалтиру. Облици *volovi* и *synovi* (поред *synove*) у Синајском псалтиру тумаче се као контаминација наставка *й*-основа *-ove* и *ѡ*-основа *-i*. Наставак *-ove* имају и именице: *darъ*, *sadъ*, *synъ* „turgis“, *čipъ*, које су можда припадале *й*-основама, затим именице *ѡ*-основа: *duchъ*, *porъ*, *sođъ*, *udъ*, а наставак *-eve* именице *йѡ*-основа *zpijъ* и *zpojъ*.

Што се тиче заступљености у споменицима, именица с наставком *-ove/-eve* има највише у Супрасаљском зборнику.

У номинативу множине *židove*, у којем неки виде утицај *й*-основа, наставак је *-e*, а не *-ove*, јер је ова именица у множини претрпела утицај сугласничких основа мушког рода (према *židov-inъ* добијено је *židov-e*, као *graždan-inъ* : *graždan-e*).

Именице с наставком *-ove/-eve* у номинативу множине нису у погледу прозодијских карактеристика тако јединствене као оне с наставком *-u* у генитиву и локативу једнине: већина их је са силазном интонацијом на корену, али има и приличан број оних с акцентом на крају (исп. Нахтигал 1952, 209).

Уза све то, није искључено да је аналогију по *й*-основама у Npl изазвала аналогија у Gpl, која јој је временски претходила (исп. Нахтигал 1921, 92). Тиме се можда може објаснити чињеница да изван број именица у старословенском (*darъ*, *zpijъ*, *zpojъ*, *sadъ* и др.) има наставке *й*-основа и у номинативу и у генитиву множине.

Генитив множине

<i>běsovъ</i>	СУП. 40, 15 (4x)
<i>volovъ</i>	СУП. 19, 1; 42, 29
<i>vračevъ</i>	ЗОГ. Мк 2, 17 (3x), САВ. Мк 5, 26, СУП. 559, 11
<i>gadovъ</i>	ЕУХ. 59a12
<i>gradovъ</i>	СУП. 201, 21
<i>grozdovъ</i>	ЕУХ. 59a19
<i>grozньvъ</i>	СУП. 397, 16: <i>i mladъ grozньvъ mьstъ mladъ sъ (...)</i> <i>slъzami mēsitiъ bēaše</i> : грч. ... <i>ἀώρων βοτάνων</i> ...

На основу контекста и грчког еквивалента види се јасно да је *grozньvъ* генитив множине, као што констатује и речник ЧСАН и К. Х. Мајер у речнику Супрасаљског зборника. Необична замена вокала *o* меким полугласником у датом случају не може се објаснити другачије до грешком преписивача.

<i>grěchovъ</i>	ЗОГ. САВ. Лк 3, 3, МАР. Лк 1, 77 (2х), АС. Лк 24, 47 (2х), ЕУХ. 5a4 (7х), ЛИТ. І66, ІІа19, СУП. 353, 9 (3х), ЕН. 6a15
<i>darovъ</i>	ЕУХ. 100a18sq, СУП. 417,12 (3х)
<i>domovъ</i>	МАР. Мк 10, 30, ПС. 94613, 145a2, СУП. 35, 8 (3х)
<i>zmijevъ</i>	ЕУХ. 4619sq, СУП. 467, 3
<i>znojevъ</i>	СУП. 301, 24
<i>plodovъ</i>	СУП. 429, 30
<i>potovъ</i>	СУП. 429, 26
<i>rodovъ</i>	АС. Мт 1, 17 (4х), СУП. 431, 4
<i>sadovъ</i>	СУП. 438, 14
<i>sanovъ</i>	СУП. 280, 13
<i>spolovъ</i>	СУП. 485, 10
	Номинатив јединине од ове именице гласи <i>spolinъ</i> „див, цин“.
<i>stichovъ</i>	МАР. 312, 27
<i>synovъ</i>	ЗОГ. Мт 27, 9 (3х), МАР. Лк 16, 8 (3х), АС. Лк 1, 16 (3х), САВ. Мт 17, 25 (2х), ПС. 17a15 (12х), СУП. 246, 20; 436, 7 Само у Супрасаљском зборнику: <i>synovъ</i> . У осталим споменицима скраћено: <i>s(y)novъ</i> у Зографском и Асмановом јеванђељу, Савиној књизи и 8 пута у Синајском псалтиру; <i>s(y)n(o)въ</i> у Маријином јеванђељу и двапут у Синајском псалтиру; у Синајском псалтиру једанпут <i>s(y)no(vъ)</i> и једанпут <i>s(y)nъвъ</i> м. <i>s(y)novъ</i> .
<i>řodovъ</i>	СУП. 506, 26sq
<i>trudovъ</i>	СУП. 429, 26sq
<i>udovъ</i>	СУП. 9, 9 (6х), ЕУХ. 55a25 У Синајском еухологију стоји <i>řodovъ</i> м. <i>udovъ</i> .
<i>cvětovъ</i>	СУП. 429, 29
<i>činovъ</i>	СУП. 463, 14; 463, 20

Именице које имају наставак *-ovъ/-evъ* у генитиву множине су двосложне именице мушког рода. Међу њима има и оних које припадају категорији живог и оних које означавају предмете. Од именица *ѣ*-основа с овим наставком: *volъ, domъ, synъ*, једино од последње среће се и генитив множине по *ѣ*-основама и то четири пута у Синајском псалтиру, двапут у Супрасаљском зборнику и једном у Маријином јеванђељу.

Око половине свих именица с наставком *-ovъ/-evъ* припада *ѣ*-основама: *běsъ, gadъ, gradъ* итд., три именице *іѣ*-основама: *vračъ, zmiјъ, znojъ*, а има и неколико именица које су можда припадале *ѣ*-основама: *darъ, rodъ, sadъ, sanъ, činъ*.

Највише примера с наставком *ovъ/-evъ* има у Супрасаљском зборнику и у Синајском еухологију, док се у осталим споменицима срећу спорадично.

Именице с наставком *-ovъ/-evъ* у Gpl обједињује исти род и исти број слогова, али не и исте прозодијске карактеристике. Може се претпоставити да је један од разлога аналогije код *ǫ-* и *ǰǫ-* основа била потреба за разликовањем генитива множине од номинатива и акузатива јединице. Међутим, ови су се облици, како истиче Нахтигал, различито изговарали, на шта упућује, на пример, Кијевски мисал који доследно разликује *-ǫ* у множини од *-ǰ* у јединици: Gpl *apostolǫ, grěchǫ* и др. : Nsg *vъsodǫ, darǫ*, као и руско *волѣс* : *волѣс*, словеначко *lās* : *lās*, старочешко *vlas* : *vlas* итд. (исп. Нахтигал 1921, 90sq; Нахтигал 1952, 210). Због тога, може се мислити да је управо експресивност наставка *-ovъ* била један од чинилаца који су битно утицали на ширење тог наставка код именица мушког рода у старословенском, а потом и у другим словенским језицима.

Датив множине

Облик *slovътъ*, једини који би могао бити датив множине по *ǰ-* основама, налазимо у СУП. 312, 14: *vesel'aachomъ zę vatъ soštemъ mlěka slovътъ*. Карл Х. Мајер овај пример у речнику Супрасалског зборника наводи заједно с инструменталом јединице *slovътъ* СУП. 476, 26, где је *ъ* м. *ь* на крају речи резултат графичког мешања полугласника. На датив множине у конструкцији *mlěka slovътъ* указује слична конструкција са именицом *слово* у дативу јединице: *mlěka slovesi* СУП. 384, 27. Од именице средњег рода *слово*, која се иначе мењала по сугласничким *s-* основама, забележено је више облика по *ǫ-* основама. Није искључено да је и наш датив множине *slovътъ* настао омашком уместо *slovomъ*, како у подножној напомени у бугарском издању Супрасалског зборника сугерише Ј. Заимов. Ово тим пре што нема ниједне друге именице с наставком *-ътъ* у дативу множине.

У овом падежу наставак *-ътъ* имају још само три придева неодређеног вида: *větrъпътъ* КЛ. 112, *nebogътъ* СУП. 386, 14sq и *mnopътъ* САВ. Мт 26, 60. Куљбакин сматра да примери *větrъпътъ* и *nebogътъ* могу бити обичне грешке (исп. Куљбакин 1930, 73).

Именице *synъ* и *domъ*, једине именице *ǰ-* основа од којих је забележен датив множине, имају: *synomъ* дванаест пута у Синајском псалтиру, једном у Кључевом зборнику и двапут у Супрасалском зборнику, и *domomъ* у Синајском еухологију.

Треба рећи да и у Isg, Dpl и Lpl наставци *-omъ, -omъ, -ochъ* код именица *ǰ-* основа нису морали бити добијени од *-ътъ, -ътъ, -ъchъ*, јер се примери са *-omъ, -omъ, -ochъ* срећу и у споменицима у којима нема вокализације јаког *ъ*. Наставак *-omъ* у облицима *synomъ, domomъ* може се тумачити као утицај *ǫ-* основа, али је вероватније да су ови облици настали под утицајем облика на *-ove, -ovъ*, исто као и облици локатива

множине *darochъ*, *domochъ*, *synochъ*, код којих се утицај *ŷ*-основа мора искључити.

Инструментал множине

<i>apostolъmi</i>	СУП. 496, 2
<i>grozdъmi</i>	ЕУХ. 14a10
<i>grěchъmi</i>	КЛ. 3a5
<i>darъmi</i>	ЕУХ. 8615sq, 14625
<i>synъmi</i>	СУП. 562, 11

У СУП. 397, 2 стоји: *jegda synъ mi vęta ne sъtvoriste na iroda*. На том месту К. Х. Мајер у речнику Супрасаљског зборника види генитив множине *synъ*. Могуће је, међутим, да се овде ради о погрешно протумаченом *lpl synъmi*, на шта у фусноти упућује и приређивач бугарског издања овог споменика Јордан Заимов.

<i>sopostatъmi</i>	СУП. 512, 17
<i>udъmi</i>	ЕУХ. 45a1

Као што се из броја наведених примера види, *lpl* на *-ъmi* у старословенском језику среће се доста ретко: по три пута у Супрасаљском зборнику и Синајском еухологију и једном у Кљчевом зборнику. Од именице *ŷ*-основа *synъ* јавља се и *lpl* по *ŷ*-основама *synu* и то двапут у Синајском псалтиру и једном у Синајском еухологију. Именице *grozdъ*, *grěchъ*, *darъ* и *udъ* имају и друге облике по *ŷ*-основама: *lsg daru*, *Npl darove*, *udove*, *Gpl darovъ*, *udovъ*, *grozdovъ*, *grěchovъ*.

Локатив множине

У старословенском језику нема ниједне именице која би у локативу множине имала наставак *ŷ*-основа *-ъchъ*.

Наставак *-ochъ* у облицима *synochъ* ПС. 6062, 13265, *domochъ* ЗОГ. МАР. АС. Мт 11, 8, а можда и *darochъ* ЕУХ. 98620, могао је постати од наставка *ŷ*-основа *-ъchъ*, пошто је вокализација јакога *ъ* у споменицима у којима се ови примери јављају мање-више обична појава (исп. Дилс, 157). С друге стране, језици у којима се среће наставак *-ochъ* у *lpl*, а у којима *ъ* није могло дати *o* (старополски, старосрпски), упућују на то да ни старословенски локативи *synochъ*, *domochъ*, *darochъ* нису морали постати фонетским путем (исп. Слоњски, 70). Много је боље ове облике објашњавати аналогичјом према наставку *-отъ* у *Dpl*, као и према наставцима *ŷ*-основа *-ове*, *-овъ* (исп. Ван Вејк, 242).

Облик *varъchъ* ПС. 61a11 неки аутори наводе погрешно као *darъchъ* (Лескин, 71; Кулбакин 1913, 147; Нахтигал 1921, 96; Слоњски, 67). Ради се, међутим, о именици женског рода *varъ* са значењем „дворац, палата“.

Ова именица се мењала по *ǐ*-основама, што показује и облик Grī *varъjъ* ПС. 59a5, са *ъ* на месту редукованог *i*. Према томе, очигледно је да *varъchъ* стоји написано м. *varъchъ*. Мешање полугласника у овом случају можемо објаснити — уколико то није један од ретких примера у којима се полугласник у јаком положају асимиловао потоњем слогу — преношењем *ъ* из номинатива једнине, у којем се веома често писало *ъ* уместо *ь* управо код именица *ǐ*-основа женског рода и управо у Синајском псалтиру (исп. Јовићевић, 49sq).

Двојина

У старословенским споменицима облике с наставцима *ǐ*-основа у двојини имају смо две именице: *synъ* и *polъ*. Ти облици су следећи:

Ndu *synu* МАР. Мт 20, 21

Писано скраћено: *s(y)ny*.

Adu *poly*

СУП. 107, 29: *na poly prěsěčetiъ*

К. Х. Мајер у речнику Супрасаљског зборника овај облик узима као акузатив множине, упркос томе што семантика именице *polъ* у овом случају упућује на двојину. Речник ЧСАЊ под одредницом *polъ* издваја овај пример као посебан израз: „*na poly dimidio, in duas partes*“.

synu

АС. Мт 26, 37, Лк 15, 11, ЕН. 2765

У сва три примера писано: *s(y)ny*.

Од именице *synъ* срећу се и облици NAVdu *syna* по *ǔ*-основама и то трипут у Маријином, шест пута у Зографском, двапут у Асемановом јеванђељу и трипут у Савиној књизи.

Gdu *synovu* ЗОГ. Мт 27, 56, МАР. Мт 20, 20 (2x), АС. 120617

Увек скраћено: *s(y)novu*.

Ldu *synovu*

МАР. 115, 7

Писано скраћено: *s(y)novu*.

Од именице *synъ* среће се једанпут у Асемановом јеванђељу и генитив двојине *synu* по *ǔ*-основама.

Idu *polъta* ЗОГ. МАР. АС. САВ. Мт 24, 51, СУП. 269, 6

Речник старословенског језика ЧСАЊ карактерише овај облик као адвербијализовани израз.

synъta

МАР. Мт 20, 20, АС. 122615

У Маријином јеванђељу: *s(y)нъта*, у Асемановом јеванђељу: *s(y)н(ъ)та*.

ЛИТЕРАТУРА

- Арним — В. Arnim, *Studien zum altbulgarischen Psalterium Sinaiticum*, Leipzig 1930.
- Вајан — А. Vaillant, *Manuel du vieux slave*, Paris 1948.
- Вајнгарт — М. Weingart, *Rukovět' jazyka staroslověnského*, Praha 1937—1938.
- Ван Вејк — Н. ван Вејк, *История старославянского языка*, Москва 1957.
- Дилс — Р. Diels, *Altkirchenslavische Grammatik*. Mit einer Auswahl von Texten und Wörterbuch, I-II, Heidelberg 1932—1934.
- Јовићевић — Р. Јовићевић, *Лична имена у старословенском језику*, Београд 1985.
- Куљбакин 1913 — С. Куљбакин, *Древнецерковнославянский язык*, Харьков 1913.
- Куљбакин 1930 — С. Куљбакин, *Старословенска граматика*, Београд 1930.
- Куљбакин 1937 — С. Куљбакин, *Језичка реконструкција старословенског превода јеванђеља*, Јужнословенски филолог, XVI, Београд 1937.
- Курц — Ј. Kurz, *Učebnice jazyka staroslověnského*, Praha 1969.
- Лескин — А. Лескин, *Грамматика древнеболгарского (древнецерковнославянского) языка*, Казань 1915.
- Лос — Ј. Loś, *Gramatyka starosłowiańska*, Lwów — Warszawa — Kraków 1922.
- Мајер — К. Н. Meyer, *Altkirchenslavisch — griechisches Wörterbuch des Codex Suprasliensis*, Glückstadt und Hamburg 1935.
- Мошиньски — Л. Moszyński, *Język Kodeksu zografskiego*, Część I. Imię nazywające (rzeczownik), Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk 1975.
- Нахтигал 1921 — Р. Nahtigal, *Облике по основах на -u- в старочерковнословянских споменицих*, Сборник А. Велићу, Београд 1921.
- Нахтигал 1952 — Р. Nahtigal, *Slovanski jeziki*, Ljubljana 1952.
- Речник ЧСАН — *Slovník jazyka staroslověnského (CSAV)*, Praha 1958—.
- Розенкранц — В. Rosenkranz, *Historische Laut- und Formenlehre des Altbulgarischen (Altkirchenslavischen)*, Heidelberg 1955.
- Садник — Ајцетмилер — Л. Sadnik — R. Aizetmüller, *Handwörterbuch zu den altkirchenslavischen Texten*, Heidelberg 1955.
- Слоњски — S. Sloński, *Gramatyka języka starosłowiańskiego (starobułgarskiego)*, Warszawa 1950.
- Ходова — К. И. Ходова, *Система падежей старославянского языка*, Москва 1963.

Резюме

Миленко Панич

ПРАСЛАВЯНСКИЕ Ы-ОСНОВЫ В
СТАРΟΣЛАВЯНСКОМ ИМЕННОМ СКЛОНЕНИИ

Влияние, оказанное немногочисленными существительными, принадлежавшими к праславянским ѱ-основам, на развитие славянского именного склонения, несмотря на разносторонние исследования, требует, ввиду своего значения и сложности, более тщательного научного обсуждения. В настоящей работе сделана попытка определить степень и характер этого влияния на материале старославянского языка. Автор дает исчерпывающий перечень форм старославянских имен существительных, получивших окончания ѱ-основ, пытается раскрыть причины и установить общие закономерности в усвоении этих окончаний.